

ГАЗОТРАНСПОРТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ЕНЕРГОБЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Досліджено вплив політичних ризиків на господарську діяльність газотранспортної системи України. Обґрунтовано пріоритетні шляхи мінімізації їх негативних наслідків у контексті забезпечення енергетичної безпеки держави.

Ключові слова: ризик, енергобезпека, газотранспортна система, підземне зберігання газу.

Газотранспортна система (ГТС) України є стратегічною складовою паливно-енергетичного комплексу держави, головним транзитним «коридором» у постачанні російського газу до європейських споживачів. Від ефективності її функціонування значною мірою залежить не лише рівень національної безпеки та добробуту, але й енергетична безпека країн ЄС. Разом з тим, критична залежність від імпорту природного газу, жорсткий конкурентний механізм міжнародних ринкових відносин у газовій сфері, економічна та політична нестабільність у державі, а також низка внутрішніх чинників вносять у виробничо-господарську діяльність вітчизняної ГТС елементи невизначеності та конфліктності, що призводить до виникнення ризикових ситуацій та робить процес управління українською газотранспортною системою важкодетермінованим і складнопрогнозованим. Необхідність забезпечення надійності функціонування ГТС України актуалізує доцільність пошуку шляхів мінімізації ризиків її господарської діяльності.

Теоретичні та прикладні засади ризик-менеджменту висвітлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема Альгіна А. П., Багрової І. В., Балабанова І. Т., Вітлінського В. В., Гранатурова В. М., Кравченко В. А., Маршалла А., Мілля Дж., Найта Ф. Х., Паретто В., Пігу А., Пікфорда Дж., Редхеда К., Сеніора І. У., Старостіної А. О., Тепмана Л. Н., Устенко О. Л., Хохлова Н. В., Чернової Г. В., Шапкіна А. С., Ястремського О. І. та інших. Проте окремі аспекти управління ризиками, зокрема ті, що пов'язані з необхідністю урахування галузевої специфіки, ще не отримали належного висвітлення у фаховій літературі, а тому потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження впливу політичних ризиків на господарську діяльність газотранспортної системи України та обґрунтування можливих шляхів зменшення їх негативних наслідків у контексті забезпечення енергетичної безпеки держави.

В Україні спостерігається істотний дефіцит власних природних вуглеводневих ресурсів. Зокрема, в 2010 році обсяг споживання природного газу склав 57,722 млрд. м³ при власному видобутку всього 20,486 млрд. м³, що становить 35 % від потреби. У 2012 році ситуація практично не зміниться, оскільки очікується споживання «блакитного палива» на рівні 55,534 млрд. м³ при обсязі видобутку 21,578 млрд. м³ [1].

Загалом, відсутність у державі достатнього обсягу власних енергоресурсів, необхідних для стабільного функціонування національної економіки та, як наслідок,

забезпечення їх імпорту з інших країн – це типова схема, яку успішно реалізовує більше половини держав світу. Однак при цьому характерним є те, що більшість промислово розвинених енергодефіцитних західноєвропейських країн імпортує природний газ як мінімум із трьох незалежних, приблизно рівнопотужних джерел. Завдяки такій енергетичній політиці у випадку припинення подачі газу від одного із постачальників, дефіцит енергії, для прикладу, в Німеччині становитиме всього 6,7%, Італії – 6,5%, Франції – 3,8% [5]. Специфікою функціонування сучасної української газотранспортної системи є її фактично монопольна залежність від імпорту російського газу, оскільки укладення російсько-туркменської газової угоди на період до 2028 рр. та досягнення ВАТ «Газпром» домовленостей з Узбекистаном та Казахстаном щодо придбання вільних обсягів газу унеможливили в найближчій перспективі будь-яку диверсифікацію як шляхів, так і джерел трубопровідних надходжень природного газу в Україну. Враховуючи високий рівень енергоємності національного ВВП та значну частку газу в паливно-енергетичному балансі країни, в разі припинення його надходження з Російської Федерації загальний дефіцит первинної енергії в Україні становитиме близько 37% [5], що є прямою загрозою не лише енергетичній, але й національній безпеці держави.

При цьому варто зазначити, що відносини України та Росії в газовій сфері істотно залежать від політичної кон'юнктури обох країн і характеру контактів між їх лідерами, про що, зокрема, яскраво свідчать як неодноразові міждержавні газові конфлікти, останній з яких відбувся в січні 2009р., так і побудова ВАТ «Газпром» магістральних газопроводів в обхід України, економічна доцільність яких, на наш погляд, є досить сумнівною. Нестабільність діяльності державних органів влади, недосконалість вітчизняного законодавства, непрозорість функціонування внутрішнього газового ринку, відсутність виваженої та послідовної, орієнтованої на довгострокову перспективу, державної енергетичної політики в умовах критичної енергозалежності від Росії призводять до того, що більшість управлінських рішень щодо господарської діяльності української газотранспортної системи приймаються в умовах істотної невизначеності зовнішнього середовища її функціонування, що є передумовою виникнення ризику.

Основним важелем протидії російському монопольному впливу для України є те, що вона володіє потужною системою транзитних магістральних

газопроводів, яка забезпечує близько 80% експортних поставок російського газу до європейських споживачів [6]. Газотранспортна система ДК «Укртрансгаз» технологічно пов'язана із системами магістральних газопроводів сусідніх європейських країн – Росії, Білорусі, Польщі, Молдови, Словаччини, Угорщини та Румунії, а через них – з газовою мережею Західної та Центральної Європи. Отже, ГТС України є головною транзитною ланкою між найбільшими газовидобувними регіонами – Росією та Середньою Азією – і європейськими споживачами, а тому в необхідності деполітизації відносин з Росією в напрямку постачальник-транзитер-споживач природного газу зацікавлена не лише Україна, але й ЄС. Врахувавши цей спільний інтерес та сформувавши єдину консолідовану позицію щодо протистояння політичному тиску зі сторони РФ на європейському газовому ринку, Україна та ЄС матимуть змогу мінімізувати політичний аспект зовнішніх ризиків у сфері енергетики, побудувати прозорі економічні відносини з ВАТ «Газпром» та підвищити рівень власної енергобезпеки.

Однак при цьому варто зазначити, що на сьогодні зовнішня енергетична політика Євросоюзу ще перебуває на стадії розробки та узгодження. Держави-члени ЄС неохоче делегують повноваження щодо прийняття рішень у газовій сфері на наднаціональний рівень, зберігаючи в галузі енергетики національний суверенітет. Така ситуація є безперечно вигідною для геополітики Росії, оскільки це дає їй можливість ефективно використовувати «газовий важіль» для політичного тиску на Євросоюз шляхом надання цінних преференцій у газовій сфері окремим країнам ЄС в обмін на їхню політичну лояльність [3].

Загалом зростання частки газу в енергетичному балансі ЄС є досить динамічним. Якщо в 1960 році вона становила менше 2%, то у 2000 — вже понад 22%. Очікується, що до 2030 року цей показник зросте до 29% [9]. Зараз ВАТ «Газпром» забезпечує потребу Західної Європи в газі більше ніж на третину, у тому числі на 39% у Німеччині і практично на всі 100% у Словаччині та Болгарії. За прогнозом провідної англійської нафтової компанії British Petroleum, до 2020 року ступінь енергетичної залежності Європи від Росії може досягнути 70% [10]. Таким чином, ЄС у найближчі роки потребуватиме істотного збільшення обсягу надходжень російського газу, а газова промисловість Росії — фінансових вливань для освоєння нових родовищ, модернізації наявних і будівництва нових газопроводів, упровадження новітніх енергозберігаючих технологій тощо. Зрозуміло, що на цьому підґрунті між ЄС та Росією розвиватиметься активний взаємовигідний енергетичний діалог. При цьому, незважаючи на те, що українська ГТС є також важливою для Європи у контексті гарантування безпеки, прозорості та надійності транзиту енергетичних ресурсів, співробітництво ЄС у цій сфері має досить стриманий характер. Це зумовлюється перш за все тим, що в основу енергетичної політики ЄС закладено пріоритет підтримки виробників порівняно з транзитерами та диверсифікацію шляхів газопостачання, що означає об'єктивну зацікавленість Євросоюзу в усуненні будь-якої монополії на транзит, у тому числі української.

На думку експертів Середземноморської асоціації з енергетики OME¹, експорт газу до Європи з 2005 р. до

2030 р. зросте на 128%, у тому числі з території Росії – на 50%. При цьому реалізація планів ВАТ «Газпром» щодо транспортування газу в обхід України (магістральними газопроводами «Південний потік», «Північний потік», «Блакитний потік-2» та «Ямал-Європа») істотно послабить транзитний потенціал нашої держави. За песимістичним для української сторони варіантом прогнозу OME Росія до 2020 р. може знизити річний обсяг транзиту газу через вітчизняну ГТС до 45 млрд м³, тобто на 50% порівняно з 2010р., що є загрозою втрати нашої державою статусу головного транзитера російського газу до європейських країн.

В умовах загострення конкуренції на ринку транспортування енергоносіїв, стратегічним зовнішнім пріоритетом для української ГТС має стати зміцнення транзитного потенціалу та забезпечення надійності надходжень газу до країн Європи. При цьому варто звернути увагу на те, що, окрім розвиненої трубопровідної інфраструктури (загальна протяжність газопроводів становить 38,2 тис. км, у тому числі магістральних – 22,2 тис. км), важливою технологічною ланкою газотранспортної системи України є також потужна мережа підземного зберігання газу (ПЗГ), що складається із 13 підземних сховищ газу (ПСГ) і за показником сумарної активної місткості (32,1 млрд м³) займає друге місце в Європі, поступаючись при цьому лише Росії (63,5 млрд) (табл. 1).

З точки зору зовнішнього використання мережі підземного зберігання газу важливим є те, що майже 80% газосховищ України розташовані в її західних регіонах на шляху найбільших транзитних газопотоків із Росії у безпосередній близькості від кордону з ЄС. Враховуючи те, що більшість промислових об'єктів, які є основними внутрішніми споживачами газу, сконцентровані в східних та південно-східних регіонах нашої держави, розширення мережі ПСГ Причорноморського та Донецького комплексу дало б змогу поступово перевести західні газосховища для потреб транзитного транспортування газу. Природні передумови для цього в Україні є: значний об'єм підземних резервуарів газових (газоконденсатних), а із збільшенням потреби – і нафтових родовищ, в основному істотно вироблених, що мають сприятливі умови для ПЗГ (відносно невелика глибина залягання продуктивних пластів, їх високі геолого-фізичні параметри, достатня герметичність). Досягнута активна місткість Західного комплексу ПЗГ України становить 25,9 млрд м³, що перевищує сукупну потужність газосховищ будь-якої з країн ЄС (табл. 2) Нагадаємо, що під час конфлікту з Росією на початку 2009 року ДК «Укртрансгаз» вдалося забезпечити східні області газом за рахунок його реверсного прокачування саме із західних газосховищ.

Таким чином, завдяки вигідному географічному положенню та великій активній місткості ПСГ, Україна володіє значним потенціалом щодо формування мережі ПЗГ загальноєвропейського значення.

Слід зазначити, що створення ПСГ потребує значних інвестицій, термін окупності яких може досягати 12 років (табл. 3). При цьому важливою перевагою України є те, що, незважаючи на реалізацію ВАТ «Газпром» проектів з розвитку ПЗГ у країнах Європи (табл. 4), такі обхідні магістральні газопроводи, як «Південний потік», «Північний потік», «Блакитний потік» та «Набукко», ще не забезпечені відповідними потужностями для зберігання газу вздовж своїх маршрутів, а тому щонайменше наступних три роки українська ГТС і

¹ OME - Observatoire Meditterraneen de l'Energie (франц.)

надалі залишатиметься головним гарантом надійності транзиту російського газу до Європи. Однак з 2013р. цінність українських газосховищ для Російської Федерації та ЄС може істотно зменшитись, тому саме

зараз Україні необхідно докласти максимум зусиль для того, щоб вдало використати наявний потенціал з підземного зберігання газу та зміцнити свої позиції у європейській системі енергетичної безпеки.

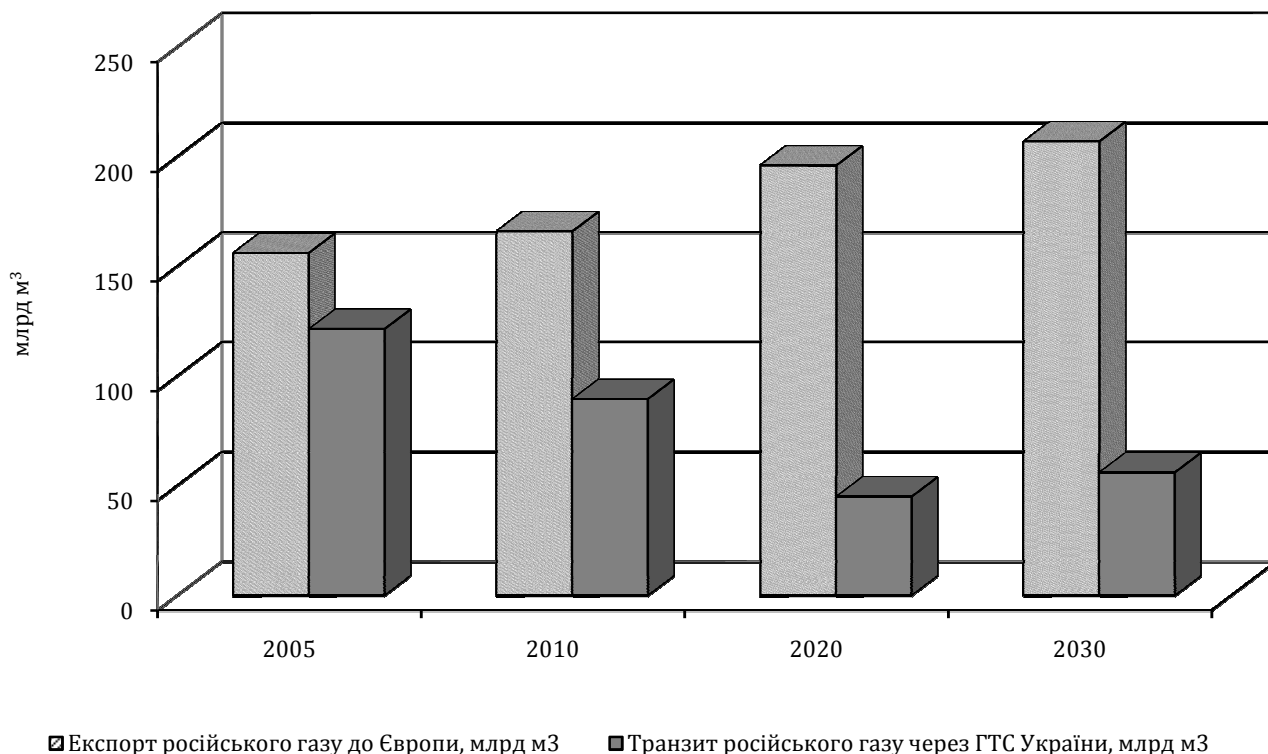

Рис. 1. Прогноз ОМЕ щодо розподілу експортних потоків російського газу до європейських країн у 2010-2030 рр.[11].

Таблиця 1. Загальна характеристика підземних сховищ газу України [8]

Газосховище	Початок закачування газу, рік	Об'єм, млрд. м3		Максимальна продуктивність, млн.м3/день	Комплекс ПЗГ
		загальний	активний		
Угерське	1969	3,95	2,0	20	Західний (Прикарпатський)
Більче-Волицько-Угерське	1974	33,45	17,05	90	
Дашавське	1973	5,265	2,15	25	
Опарське	1979	5,05	2,4	20	
Богородчанське	1979	3,42	2,3	46	
Олишівське	1964	0,66	0,31	2,5	Північний (Київський)
Червонопартизанське	1968	3,0	1,5	12,5	
Солохівське	1987	2,0	1,2	9,9	
Кегичівське	1988	1,3	0,7	8,5	
Пролетарське	1986	2,0	1,0	9,5	Південний (Причорноморський)
Глібівське	1983	3,0	1,5	3	
Кегичівське	1988	1,3	0,7	8,5	Східний (Донецький)
Красноповіське	1973	0,8	0,42	4,4	
Вергунське	1987	0,951	0,4	3	
Всього		64,846	32,93	254	

Зауважимо, що у 2011 р. після завершення підготовки ДК«Укртрансгаз» до осінньо-зимового періоду загальний об'єм активного газу в сховищах склав близько 20,4 млрд. м3 [7], що свідчить про наявність значних вільних потужностей, які доцільно було б використовувати для формування довгострокових страхових газових резервів на

замовлення країн ЄС. На наш погляд, це дало б змогу суттєво знизити вплив політичного ризику на діяльність вітчизняної ГТС та забезпечити надійність газотранзиту до Європи у випадку чергового загострення газових відносин з Росією та скорочення ВАТ «Газпром» обсягів газопостачання територією нашої держави.

Таблиця 2. Основні показники підземних сховищ газу країн ЄС у 1996-2010 рр. [4]

Країна	Кількість ПСГ		Максимальна добова продуктивність ПСГ країни, млн. м3/день	Об'єм активного газу в ПСГ, млрд. м3	
	експлуатаційна	проектна		1996	2010
Австрія	5	1	29,4	3,0	4,7
Бельгія	1	-	19,0	0,655	0,655
Болгарія	1	2	3,9	0,5	2,5
Великобританія	8	2	117,0	3,2	3,2
Угорщина	5	1	44,4	3,38	6,0
Німеччина	40	5	389,0	13,4	22,0
Данія	2	1	15,0	0,6	0,6
Італія	11	2	216,0	15,0	20,0
Нідерланди	3	1	196,0	4,75	8,0
Польща	7	2	37,0	0,8	4,7
Румунія	7	2	6,7	0,835	4,5
Сербія	-	1	-	-	0,8
Словаччина	1	-	17,0	1,7	4,2
Франція	14	2	171,0	10,5	10,5
Чехія	8	3	22,5	1,67	2,6
Всього				59,99	94,955

Таблиця 3. Обсяг та структура витрат на створення ПСГ[1]

Елемент витрат	Водоносний горизонт	Соляні каверни	Виснажене газове родовище
Обсяг інвестицій для створення ПХГ, млн. євро	800	400	700
У тому числі, %:			
- буферний газ	30	20	35
- наземне обладнання	25	30	35
- дослідні роботи	15	5	5
- будівництво свердловин	30	45	25
Термін окупності інвестицій, років	10-12	1-5	5-8

Таблиця 4. Основні проекти з розвитку ПЗГ в країнах Європи [4]

Країна/ПСГ	Потужність, млрд. м3	Рік уведення в експлуатацію	Інвестори	МГ, до якого буде приєднано ПСГ
Великобританія/ Солтфлітбі	0,7	*	ВАТ«Газпром», Wingas	«Північний потік»
Угорщина/-	1,0	2013	ВАТ«Газпром», MOL	«Південний потік»
Німеччина/ Бернбург	0,51	до 2022	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Ямал-Європа»
Німеччина/ Хінрісхаген	5,0	2013	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Північний потік»
Німеччина/ Швайнріхе	8,0	2013	ВАТ«Газпром», VNG Verbundnetz Gas	«Північний потік»
Нідерланди/ Бергермеер	4,1	2013	ВАТ«Газпром», TAQA Europa, EBN, DYAS, Pétro-Canada	Північний потік
Сербія/ Банатські Двор	0,8	2013	ВАТ«Газпром», Сербіягаз	Південний потік

* - дані відсутні

Підсумовуючи, можемо зробити наступні висновки:

1. Нестабільність діяльності державних органів влади, недосконалість вітчизняного законодавства, непрозорість функціонування вітчизняного газового ринку, відсутність виваженої та послідовної, орієнтованої на довгострокову перспективу державної енергетичної політики в умовах критичної енергозалежності від Росії зумовлюють істотний вплив політичного ризику на виробничо-господарську

діяльність української газотранспортної системи.

2. Оскільки ГТС України є головним транзитним «мостом» між найбільшими газовидобувними регіонами та європейськими споживачами, в необхідності деполітизації відносин з Росією в напрямку постачальник-транзитер-споживач природного газу зацікавлена не лише Україна, але й ЄС. Врахувавши цей спільний інтерес та сформувавши єдину консолідовану позицію щодо протистояння політичному тиску зі

сторони Російської Федерації на європейському газовому ринку, Україна та ЄС матимуть змогу мінімізувати політичний аспект зовнішніх ризиків у сфері енергетики, побудувати прозорі економічні відносини з ВАТ «Газпром» та підвищити рівень власної енергобезпеки.

3. Завдяки вигідному географічному розташуванню та великій активній місткості ПЗГ, Україна володіє значним потенціалом щодо формування мережі ПЗГ

загальноєвропейського значення. Однією з перспектив розвитку підземного зберігання газу в Україні є використання вільних потужностей ПЗГ для формування довгострокових страхових газових резервів на замовлення країн ЄС, що дало б змогу суттєво знизити вплив політичного ризику на діяльність вітчизняної ГТС та, як наслідок, забезпечити надійність газотранзиту до Європи територією України.

Список літератури

1. Унікальные сокровищницы Украины [Текст] / С. Винокуров, Б. Клюк, Р. Вечерик, И. Шваченко // *Еженедельник 2000*. – 9 - 15 июля 2010 г. – №27-28 (517).
2. Єрьоменко, А. Газовий баланс України: рівняння на Фірташа?! [Текст] / А.Єрьоменко // *Дзеркало тижня*. – 23 вересня 2011 р. – №34.
3. Єрьоменко, А. Відносини Україна-ЄС у фокусі енергетичної безпеки [Текст] / А.Єрьоменко, О. Тодійчук, Г.Перепелиця // *International Review: Щоквартальник Інституту зовнішньої політики дипломатичної академії України при МЗС України*. – березень 2009 р. – №1(9).
4. Клюк, Б. О. Сучасний стан та перспективи розвитку ПЗГ у країнах Європи [Текст] / Б. О. Клюк, Р. Л. Вечерік, І. І. Шваченко // *Трубопровідний транспорт*. – березень-квітень 2009р. – №2(56). – С.6-8.
5. Ковалко, М. П. Методи та засоби підвищення ефективності функціонування систем трубопровідного транспорту газу [Текст] / М. П. Ковалко. – К.: Українські енциклопедичні знання, 2001. – 288с.
6. Офіційний сайт ДК „Укртрансгаз” [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.utg.ua/uk/benefits/>
7. Пархоменко, Д. «Укртрансгаз» підготувався к зиме [Електронний ресурс] / Д. Пархоменко // *НефтеРынок*. – 17 октября 2011 г. – №40(718). – Режим доступа: http://www.nefterynok.info/nefterynok.phtml?nr_id=138
8. Тарнавский, В. ПХГ – плохо? Хорошо? Грустно! [Текст] / В. Тарнавский // *Энергобизнес*. – 23 июня 2009 г. – №25(610).
9. Шерр, Дж. Европа і газова криза: хто винний і що робити? [Текст] / Джеймс Шерр // *Дзеркало тижня*. – 2006. – № 3(582).
10. суо, Н. Энергетическая политика России: рост влияния при сближении с Западом [Электронный ресурс] / Н. Ясуо // *Sankei*. – 26 октября 2005 г. – Режим доступа: <http://neftegaz.ru/press/view/6224>
11. OME “Long term gas demand and supply and import infrastructure needs for Europe [Текст]. – №12 December , 2006.

РЕЗЮМЕ

Семенютина Тат'яна

Газотранспортная система Украины: политические риски и государственная энергобезопасность

Исследовано влияние политических рисков на хозяйственную деятельность газотранспортной системы Украины. Обоснованы приоритетные пути минимизации их негативных последствий в контексте обеспечения энергетической безопасности государства.

RESUME

Semeniutina Tetiana

Ukrainian gas transportation system: political risks and national energy security

The influence of political risks on economic activity of the Ukrainian gas transportation system has been researched. The priority ways of the minimization of their negative consequences in a context of the national energy security have been determined.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2012 р.